

STANCSICS ERZSÉBET
Illyés Gyula: Három levél

*„Tudom, puszta szó, amit mondok,
De én a Sorsnak is beszéltem.”*

Illyés Gyula: A Duna fiaihoz

Mióta kidobálásra ítélték a közkönyvtárak és a magánkönyvtárak könyveinek jó részét, és amióta honpolgáraink többsége leszokott az olvasásról, azóta nem tudok megállás nélkül elmenni egy-egy utcára kitett polc mellett. Mint a kitett, halálra ítélt, de szülőre váró, árva könyvgyerek, akik megmentésre várnak. Mert könyvmentés ez! A polcra bárki elviheti, örökbe fogadhatja, amelyiket csak akarja. Még örökbefogadási nyilatkozat sem kell, nem ellenőrzik a hatóságok, hogy jó körülmények közé került-e a könyvgyerek. Könyvgyűjtésnek, örökbefogadásomnak csak lakásom mérete szab kemény határt, pedig szívem szerint mindegyiket megmenteném. Mint az aranyásó, sokszor találom a régi megsárgult kötetek között igazi kincset! Dobogó szívvel dugom táskámba, és ujjongva gondolok arra, vajon mit mentettem meg a halálra ítéelés elől?

Most egy 1978-ban a Magvető által kiadott, Gyorsuló idő sorozatból találtam valamit! Ha Illyés Gyula a szerző, nem hagyhatom ott a szemerkélő, őszi esőben! Tartozom neki ennyivel, hiszen sok élményt szerzett műveivel. Róla mindig az Egy mondat a zsarnokságról, a Nem menekülhetsz és a Bartók verse jut eszembe. Ennek a könyvnek a címe: Szellem és erőszak. Remek fogás! Bármikor írta, aktuális lehet ma is, mivel úgy érzem, hogy ma is kevés a szellem és sok az erőszak.

A szerző nélküli előszó ezt mondja: *„Az itt következő időszerű írásokban egy-egy gondolat és adat többször is felmerül. Nem elégszer. Könyvnelkültre való leckék. Keserűek, de jó okulásra. Aggasztó is lehet, ha az, ami időszerű, tartóssá válik. Hasznos tehát az írásmű, amely saját időszerűsége ellen irányul. Ezek az írások mind ezt célozzák; a tartós béke nem könnyű kimunkálása szolgálatában.”*

Befészkelvén magam kedvenc fotelembé, felütöttem a könyv első lapjait. Hamarosan odaértem a „Három levél”-hez, amelyet Illyés Gyula és Sziklay László váltott. Illyés ezt bocsátja a levelezés elé: *„Magánlevelet írtam, választ... Bármennyire személyesnek szánom is, nem két ember ügye. Illendőnek vélem, hogy ideilleszsem azt a levelet is, amely az enyémet létrehozta. Íróját, Sziklay Lászlót, a kitűnő irodalomtörténészt és szlavológust arra kértem, változtatás nélkül nyomtassuk ki, ahogy eredetileg – ő még magánlevélként megírta.”* A levelezés kezdete: 1966. október 27.! E dátum

már olyan messze van a ma generációjától, hogy csak a történészek objektív szemüvegén át tudják érteni és értékelni a benne írtakat. Mi, akik már akkor felnőttek voltunk, és saját bőrünkön éreztük a történelem és magyarság kérdését a minket körülvevő nemzetek gyűrűjében, másként ítéljük meg a két nagyszerű író gondolatváltását. Nem véletlenül került a könyv legelejére Illyés: A Duna fiaihoz című verse. A levelezés témája ugyanis a közös múltunk kényes kérdései román, szlovák stb. magyar vonatkozásaiban. Különös ízű múlt, időtékozló jelen, szorongató jövő...

Az első levél Sziklay Lászlóé. Ezt írja: *»Minden boldogtalan népnek szüksége van a Paradicsomból való kiűzetés álmára, ezzel „kompenzálja” azt, amit élete hiányának vél... 1945-ben a Kelet-Közép-Európa népei más és más fejlettségi fokon álltak és más-más feltételek mellett kezdték el új életük kiépítését... A magyar értelmiségnek már sok olyan „kiművelt emberfője” van, aki tudja, hogy a „régii dicsőségünkről” alkotott, romantikus elképzelésen túl a magunk erejéből kell megteremtenünk a magunk emberségét.* « Mit tartana megoldásnak? A kényes témájú magyar–szlovák, magyar–román, magyar–délszláv múlt és jelen, amellyel szembe kell néznünk, nála a közös múlt számos vonásának hangsúlyozásával történik.

Tudom, a fenti, kiragadott gondolat még vázlatnak sem elegendők Sziklay rendkívüli történelmi tudásának bemutatására, okfejtésének megcsillantására, tapasztalati összefüggéseire. Kérem, nézzék el, hogy én most inkább Illyés levelével foglalnám le az olvasó figyelmét, amely rendkívül értékes adatokkal szolgál egy közös történelmű nép tehetséges fiának pályafutásáról. Illyés szerint a költők, írók a szó és valóság fegyelmezett összeegyeztetői és formálói. Mert fegyelem nélkül semmiféle szenvedély nem kaphat formát, nem lehet köztulajdon. Századunkat is elöntötte egy pestis: a közösségi intolerancia soktünetű, de egy eredetű forróláza. A téboly, a „meg nem gondolt gondolat”, amelyet a világ a század első felében az antiszemitizmus jelenség elnevezéssel vont górcső alá, ma megnevezhetetlenül, rejtetten terjed és fertőz. Az elnyomható mindig is elnyomták, a gyengét pontosan gyengesége miatt gyötörték – bármilyen kort is idézünk a történelemből.

Illyés szerint a „*kintről való, rangos írói ábrázolás népünk jelleméről alig van*”. E ritka kivételek közé teszi az egyik legélesebb kritikai elmét, aki már első könyvével, a *Précis de Décom-l' amertume*-mel világismertségre tett szert: Emil M. Cioran.

A román származású Emil Cioran 1911-ben született a Osztrák–Magyar Monarchiában a Szeben megyei Resináron. Apja ortodox pap volt. 1995-ban Párizsban halt meg. Román–francia író, filozófus, akit Kant, Schopenhauer és Nietzsche érdekelt. A '30-as évek végén végleg Párizsban telepedett le, ettől fogva csak franciául írt. Filozófiájának fontos motívuma az idő. Politikai filozófiájára Oswald Spengler volt hatással. 10 magyar, 9 román és 27 francia nyelvű könyve jelent meg.

Ő maga egy erdélyi falu román szellemi vezetőjének a fia, gyermekkorának mumusa pedig a magyar csendőr volt. Ha messziről meglátott egyet is, rémülten menekült. Az volt az ellenség, gyűlölni kellett! Azt vallja, miatta irtózott minden magyartól. Mivel Illyés is egy országban nevelkedett Ciorannal, ő is jól ismerte ezt az utálatot: a kard, puska, kakastollas kalappal felszerelt hatalmat. De ugyanígy borzadtak a Vaszgárda szörnyeitől is. Illyés szívesen választotta volna Ciorant a nemzetiségiek közül vitapartnerül, ugyanis nemcsak európai szinten, hanem a közös mélységekből, a lelkükből is beszél. Illyés érdeklődését a magyarok iránti gyűlölete keltette fel.

Cioran ezt írja a *Tentation d'exister* című könyvében, amit Illyés idézni kíván: „...*A magyarok tündöklésük idején is mindig magányosan voltak Európa közepén bánatuk és büszkeségük gyűrűjében, még csak sógorságban-komaságban sem a többi néppel. Van ezekben a kifinomult mongolokban valami másutt sehol sem lelhető, befelé fordult kegyetlenségből fakadó melankólia.*” Illyés szerint soha ilyen világos megfogalmazása a homálynak, ennyi tiszta adat az indulatok tárházából! Cioran így folytatja: „*Irigyléssel tölt el szomszédainknak, a magyaroknak pökhendisége is.*” Bár csak a káromkodásokból ismeri, a nyelvünk is tetszik Ciorannak: „*Elhallgatnám naphosszat, elbűvöl és megdermeszt, megejt a bájával, a borzalmasságával, nektár-édes és ciánmérgező valahány szavával, erre az agonizálás kívánalmaira készült szótárral. Az embernek magyarul kellene kiadni a lelkét – vagy ha nem, eleve lemondani a halálról.*”

Cioran legkorábbi emlékei 1915-16 tájára tehetőek. Románia a központi hatalmak szövetségébe tartozott, azok harci szerencsájától függött. 1916-ban Erdélyből páni menekülés kezdődött, milliók hagyták el azt a területet, ahol Cioran is nevelkedett. 1918-ban a nyugatiak győzelme nyomán Ferdinánd, román király semmisnek tekintette az előző évi békekötést: csapatai megint előzönlöttek Erdélyt. Újabb menekülés. Cioran egész életére rányomta bélyegét a gyermekkori trauma: futókat csak magyarokat láthatott, üldözött pedig a maga anyanyelvét. Ezek hatásáról lenne tanulság számot adni: innen is, onnan is, a múlt törékeny bizonyosságával...

Illyés az említett példával történelmi képtelenségnek tekinti, ha mai szemlélettel mondunk ítéletet elmúlt idők szemléletében élt emberek fölött, mert ez történelmi képtelenség! Azt pedig erkölcsi képtelenségnek tartja, hogy emberi értéknek minősítsük, ha egy igazságtalanságot lehetőleg fájdalommentesen visznek végbe. Szerinte nem ringathatjuk magunkat abba az ábrándba, hogy egy képtelenségnek az ésszerű kimutatása azonnal hat az észre. Ennek igazolására vette példának Ciorant, a képzett, minden nyugati eszmeáramlat-fürdette elme kitérését.

Bár szívesen fogadná Illyés vitatársnak, mégis hozzá a kellő belső érintkezés. Miért? Ugyanis ők birtokon belül vannak. (A XXI. században

is!) Igazságainkat legfeljebb kérhetjük, de nem érvényesíthetjük. Illyés így fogalmaz: „*Mit beszélhetek meg azzal, akivel nem egy alapon állok? Minden tekintetben egyszintű alapon, aki szenvedélyével is birtokon belül áll? De a birtokon kívüli nincs kívül az emberi méltóságon. Sőt, ez őneki nagyon is a birtoka; ez a vára.*” Elmondhatom Illyés Ciorannal kapcsolatos gondolatairól: legmagasabb formakultúra, egyedi technika, mesteri zárás a képzeletbeli vitapartnerrel! Mindezek mellett aláhúzom Sziklay László nemzetiségi nézetének bölcsességét: a történelemben soha nincsenek befejezett és véglegesen megoldott kérdések. A történelem a maga nemében egy végtelen, áradó folyam.

Engedtessek meg nekem, hogy ne saját szavaimmal zárjam, hanem Illyés: *A Duna fiaihoz* című verséből idézzek mondandójának méltó összefoglalásához:

*„Szalad a Duna s itt marad;
rohan s egyhelyben hánytorog,
Mint a tejúti csillagok!
Öt kis nép kertje alatt.*

*Történet előtti korok,
mesék roppant emlékeként
játsszatja hű hasán a fényt.
Míg futnak fent a századok...”*

Utóirat: Elgondolkodtató, hogy honfitársaink igen keveset tudnak a környező népek kultúrájáról. Sokkal tájékozottabbak vagyunk a nyugat-európai nemzetek történelméről. Az iskolában nem tanítják, a szülők pedig a „sértett nép indulatával” gondolnak a románokra, szlovákokra, szerbekre... Így pedig nem lesz „Dunának és Oltának egy a hangja”. Az is elgondolkodtató, hogy miért dobják ki a könyveket az utcára, mint egy megunt ruhát? Talán azért, mert ma már a nagy „kulturharcban” éppen a kultúra vész ki az országból?